

НАША ШКОЛА

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

3'2002

Виходить один раз на два місяці з вересня 1993 р.
Засновано в 1923 році, відновлено в 1993 р.
Зареєстровано 14 березня 1994 р.
Серія ОД № 158.

Згідно з постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 9 червня 1999 року № 1-05/7 журнал «Наша школа» увійшов до Переліку № 1 наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Головний редактор
В. А. КАВАЛЕРОВ

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

А. Ю. Анісімов, (заступник головного редактора),	З. Н. Курлянд,
Л. К. Задорожна, (відповідальний секретар)	С. Л. Курочкін,
І. М. Бистрицький,	В. А. Ликова,
І. В. Биков,	О. І. Ляшенко,
Д. С. Богданов,	І. І. Мархель,
А. М. Богуш,	В. Г. Піщемуха,
Т. Г. Бучацька,	Г. Б. Редько,
В. В. Грінчук,	С. А. Свінтковська,
Д. М. Демченко,	В. І. Силантьєва,
Н. М. Дзюба,	В. Г. Страхов,
Е. Е. Карпова,	В. М. Терзі,
Б. Г. Кременський,	О. М. Топчієв,
	Т. Г. Уродова,
	Л. І. Фурсенко,
	Р. І. Хмелюк,
	О. С. Цокур.

Редактори-коректори: **Г. Я. Богомолова,**
Н. В. Танасійчук,
А. Ф. Довженко.

ЗАСНОВНИКИ:

Управління освіти Одеської обласної державної
адміністрації
Одеський обласний інститут удосконалення вчителів
Міжгалузевий науково-технічний центр «Нормаль»
Обласне відділення Педагогічного товариства

Адреса редакції: 65001, м. Одеса, вул. Пушкінська, 25.
Відділ навчально-методичного забезпечення та педагогічних
видань ООІУВ. Тел. 25-35-03.

Здано у виробництво 10.05.2002. Підписано до друку
14.06.2002. Формат 60×84¹/₈. Папір друкарський.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 11,16. Обл.-вид. арк. 9,53.
Тираж 1000 прим. Зам. № 414.

Надруковано у друкарні видавництва «Астропринт».
м. Одеса, вул. Преображенська, 24.
Тел.: (0482) 26-98-82, 26-96-82, 37-14-25.
www.astroprint.odessa.ua

Одеса • Одеський ОІУВ • 2002

Управління освітою

В. Ф. Петров. Адаптивне управління як методологічна
основа модернізації системи загальної середньої освіти
регіону 2

Педагогіка і психологія

І. А. Княжева, А. Г. Колесник. Ідеї особистісно орієн-
тованої дидактики у підготовці майбутніх фахівців до-
шкільної освіти 6

Позакласне та позашкільне виховання

Т. Г. Жаровцева. Причини неблагополуччя дитини в сім'ї... 8
Л. Я. Прокопечко. Школа духовності (з досвіду органі-
зації учнівського самоврядування) 9

Т. Г. Протосеня. Наркоманія — глобальна проблема
людства (засідання клубу «Інтелект») 21

Початкове навчання. Дошкільне виховання

С. О. Скворцова. Методика розв'язання задач на спіль-
ну роботу 25

Т. В. Тарарака, Г. Я. Фешина. Інтелектуальний розвиток
старшого дошкільника як фактор успішності система-
тичного навчання 31

Науковці — вчителям

Р. І. Антонюк. Проблема національних меншин у діяль-
ності Ліги Націй 32

М. М. Букач. Поспівка та її місце у вокальній роботі
з дітьми молодшого шкільного віку 37

О. А. Кудрявцева. Інноваційні технології навчання та їх
використання в процесі підготовки майбутніх педагогів
до розумового виховання дошкільників 41

С. О. Ігнатенко. Народні рухливі ігри як засіб націона-
льного виховання молодших школярів 43

Є. П. Голобородько, О. В. Малихіна. Основні психоло-
гічні теорії мотивації та їх значення сьогодні 46

Конференція «Людина в сучасному суспільстві — 2000»

З. Н. Курлянд. Формирование творческой личности учи-
теля в процессе его профессиональной подготовки 50

Н. И. Дидуць. Подготовка будущих учителей к охране
психического здоровья школьников 52

Т. Х. Кирязова. Актуальные вопросы охраны здоровья
подростков в Украине 54

В. Г. Ковылина. Развитие осязания и мелкой моторики
у детей с нарушением зрения 55

О. М. Назарук. Порівняльний аналіз методів вивчення
досвіду особистості 57

Дисципліни гуманітарного циклу

Д. К. Кондратьєва. Русская классика XX века. Опыт
современного прочтения произведений М. Пришвина 60

Т. Т. Илиевская. Закрепление изученного учебного мате-
риала на уроках русского языка 63

В. І. Сподарець, О. В. Голубова. Творити духовну особисті-
сть (поезія Василя Симоненка в школі) 65

С. К. Хаджирадєва, Н. М. Торган. Практичні аспекти ро-
боти над лексичним матеріалом в умовах шкільної де-
заптації. Частина II 68

О. І. Громик. Рання творчість Докії Гуменної: до проб-
леми періодизації 74

Л. О. Лук'янова. Мовнотворча діяльність учнів на уро-
ках української мови в спеціальній музичній школі 77

С. І. Вітюк. Вплив діалекту та оточуючого середовища
на культуру мовлення учнів-болгар 79

Дисципліни природничо-математичного циклу

Л. П. Дворецька. Формування основ економіко-матема-
тичної культури при вивченні математики в основній
школі 80

Н. О. Макоєд. Комп'ютерні переклади фахових текстів:
досвід впровадження і перспективи 83

Учителям болгарської мови та літератури

Л. Денчева. Двете старобългарски азбуки 85

Д. Маринова. Към въпроса за структурата на уроци
по извънкласно четене в начално училище 88

Учителям молдовської (румунської) мови та літератури

D. V. Starâș. Teste de evaluare la limba moldovenească
(română) pentru clasa a 9 90

Н. В. Пасат. Тексти-переклади з молдовської мови на
українську 93

Реклама

В. Г. Дончик, В. Гусєва. Суперсловник англо-україн-
ський. Його незвичайність, особливості, новизна 95

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДІВ ВИВЧЕННЯ ДОСВІДУ ОСОБИСТОСТІ

Особистість та її досвід, взаємозв'язок з оточуючим світом (природою, суспільством, технікою, культурою) і взаємодія з іншими особистостями викликають зацікавлення не тільки у психологів, але й інших фахівців, які вивчають людину — у філософів, соціологів, антропологів, лінгвістів і т. п. Прагнення дізнатись про особистість як представника певної культури, про фактори формування її досвіду та його впливу на подальше життя було реалізовано в створенні нових методів та удосконаленні вже існуючих.

У роботах вітчизняних (С. Л. Рубінштейн, 1946; Б. Г. Ананьев, 1977; М. С. Роговін, Г. В. Залевський, 1988) та зарубіжних психологів (Г. Д. Піров, 1985; Л. Френк, 1939) представлені різноманітні класифікації методів, які дозволяють досліднику визначитись з методологічною основою експерименту та чітко окреслити підходи до вивчення проблеми досвіду особистості. Методи мають характер від строго об'єктивних (наприклад, методи аналізу значення) до суб'єктивних (наприклад, метод розуміння), тобто одні створювались в емпіричному лоні психологічної науки, а інші виникали на межі психології та філософії. В. Н. Дружинін пропонує виділяти серед методів дослідження — інструментальні та суб'єктивні, до останніх він відносить вільну бесіду, контент-аналіз, психоаналітичний метод. На думку вченого, «інструментальність наявна і в другому класі методів, а суб'єктивна інтерпретація — в першому» [2, 268], що свідчить про своєрідний взаємозв'язок між експериментальними та неекспериментальними емпіричними методами.

Нами були обрані два напрямки аналізу проблеми вивчення особистості та її досвіду в психології — це психосемантичний та нарративний підходи. У цих методах головними вважаються, по-перше, особистість в її зв'язках з оточуючим, по-друге, особистість з її умінням сприймати та розуміти простір свого буття та себе в ньому, по-третє, мова особистості як показник власної життєвої позиції, ставлення до значних подій свого життя та взагалі рівня самосвідомості.

Так, психосемантичний підхід характеризується як досить об'єктивний емпіричний напрямок щодо розкриття семантичного простору буття людини, тобто різних аспектів її особистого досвіду. В експериментальному дослідженні психосемантичні методи виступають як структуровані діагностичні прийоми, а при інтерпретації даних використовується апарат багатомірної статистики «для виділення категоріальних структур свідомості суб'єкту» [8, 5]. На основі цих категоріальних структур визначають своєрідну «теорію особистості», яка склалася в процесі життєвої практики людини. Ці методи широко використовуються сучасними вітчизня-

ними дослідниками і представлені в працях таких вчених, як В. Ф. Петренко, О. В. Мітіна, А. Г. Шмельов, О. Ф. Бондаренко та ін.

Взагалі, психосемантика, — відносно нова галузь вітчизняної психології, і її методологічною основою вважається школа Виготського — Леонтьєва — Лурії. Ідеї цих видатних вчених виявились значними для формування психосемантичного підходу при дослідженні особистості у вітчизняній психології. На думку В. Ф. Петренка, завданням психосемантики є реконструкція індивідуальної системи значень, через призму якої відбувається сприймання суб'єктом світу, інших людей, самого себе, а також вивчення генезису цієї системи, її будови та функціонування. Психологічна семантика досліджує різні форми існування значень в індивідуальній свідомості (образи, символи, комунікативні та ритуальні дії, а також словесні поняття) [8, 5].

На експериментальну парадигму цього підходу вплинули праці про будову семантичних просторів Ч. Осгуда (метод семантичного диференціалу) та теорію особистісних конструктів Дж. Келлі (метод репертуарних решіток).

Метод семантичного диференціалу (СД) був розроблений в 1955 році групою американських психологів під керівництвом Ч. Осгуда. СД є одним із методів побудови суб'єктивних семантичних просторів. Цей метод широко використовується у дослідженнях, пов'язаних із сприйманням та поведінкою людини, з аналізом соціальних установок і особистісних смислів, такими науками, як соціологія та психологія (наприклад, у рекламі). Зрозуміло, що «кожний піддослідний буде фіксувати свій особистий досвід, але в середньому при великій кількості піддослідних буде отримана суспільно закріплена оцінка явища, яке позначено даним словом» [1, 82]. Тут мова виступає як індивідуальна система, завдяки якій ми вимірюємо навколишнє. За Б. Уорфом, «мова класифікує реальність, те, на що вона вказує (денотативне значення). Але ж існує інший аспект мови, який виражає якості досвіду — ті почуття, образи та відношення, що викликаються словами (конотативне значення)» [4, 72]. Саме метод СД дозволяє оцінити не значення як знання про об'єкт, а конотативне значення, пов'язане з особистісним смислом, соціальними установками, стереотипами та емоційно насиченими, слабоструктурованими і малоусвідомлюваними формами узагальнення. Ч. Осгуд відзначав, що «деякі сторони досвіду отримують однакове вираження в різних мовах та культурах, які б не були відмінності у відношеннях один з одним» [4, 76].

Різновидами СД є особистісні семантичні диференціали, побудовані на базі прикметників, які позначають риси особистості та характеру і орієнтовані на оцінку самої себе або інших людей.

Метод особистісних конструктів (або метод репертуарних решіток) розроблений на основі теорії особистісних конструктів Дж. Келлі. Конструкт у цій теорії — «це особливий суб'єктивний засіб, створений (збудований) самою людиною, вимовлений (валідизований) нею на практиці, який допомагає їй сприймати і розуміти (конструювати) оточуючу дійсність, прогнозувати і оцінювати події» [9, 16]. Цей метод дає можливість окреслити систему конструктів, надати їй цілісність, тобто виявити своєрідну індивідуальну семантичну карту людини, в якій відображаються способи сприймання і описи навколишнього.

Отже, об'єктивність методів психосемантики в дослідницькій процедурі відводить місце для суб'єктивного розуміння виявлених фактів. В. Н. Дружинін передбачав у своїй класифікації цей момент взаємодії об'єктивного та суб'єктивного. А такий видатний вчений, як В. Ф. Петренко, в працях якого представлено авторські методики психосемантики, відмічав, що цей напрямок реалізує парадигму «суб'єктивного» підходу до розуміння іншого. Змістовна інтерпретація структур (факторів), що виявляються, вимагає побачити світ «очима піддослідного», відчуття його способи розуміння світу. Індивідуальна система значень, яка реконструюється в рамках суб'єктивного семантичного простору, виступає своєрідною орієнтирною основою емпатійного процесу, що дає смислові опори. У межах психосемантичного підходу особистість піддослідного розглядається не як набір об'єктивних характеристик у просторі діагностичних показників, а як носій певної картини світу, як своєрідний мікрокосм індивідуальних значень та смислів [7, 6]. Саме ці аспекти особистості дозволяють в деякій мірі порівнювати експериментальні психосемантичні методи з неекспериментальними нарративними.

Наративна психологія виходить з припущення про те, що досвід людини та її поведінка означені, і тому для розуміння себе та інших ми повинні «прояснити систему» та «структури» значень, які утворюють наш внутрішній світ, нашу ментальність. Саме тому в рамках нарративної психології особистість розглядається як розповідач історій, адже в «нарративізації» центральну та конструктивну роль виконує мова. Постмодерністські автори підкреслюють, що повсякденне «життя — це перш за все життя через мову, яку я розділяю з іншими... Мова може стати об'єктивним сховищем великих накопичень смислу та досвіду, які вона може зберігати і передавати наступним поколінням... Через мову весь світ може бути актуалізований в будь-який момент» [10, 51—52], також і уявлення особистості про себе, про власне життя — відтворюватись в різних часових категоріях. У понятті «нарративної ідентичності» П. Рікера як раз мається на увазі, що «особистість отримує своє існування тільки в процесі розповідання історій» [6, 2] іншій людині або

собі самій. «Наративізація свідомості» (термін Н. В. Чепелевої), і як наслідок, особистого досвіду, тобто здатності «людини описати себе та свій життєвий шлях у вигляді єдиної розповіді, яка будується за законами жанрової організації художнього тексту» [11, 484], стає популярною не тільки в рамках психотерапевтичного процесу, але й в лінгвістичних дослідженнях, в соціо- та психолінгвістиці, там, де з'являється необхідність вивчення процесу відображення самим суб'єктом власних особистісних якостей, ціннісних установок, значних подій, емоційних переживань, реакцій поведінки, тобто різних аспектів досвіду у вигляді саморозповіді. Для психологів-практиків створюється чудова можливість вивчати процеси розуміння та інтерпретації важких і диференційованих контекстів особистого досвіду, існування яких виявляється в різних сферах життя та діяльності людини.

Серед методів нарративної психології найбільш популярним є метод розповідання історій. Як зазначають Е. С. Калмикова та Е. Менгеталер, в процесі індивідуальної психотерапії відбувається осмислення і переробка особистої історії клієнта через діалог з психотерапевтом. В результаті у людини поступово виникає нове бачення цієї історії — головне не лише в інтелектуальному, але й в емоційному плані. Завдяки цьому і здійснюються зміни: людина стає більш цілісною, здатною позитивно, оптимістично сприймати своє життя і саму себе. В основі цього методу розглядається особистість як саморозповідь, де останнє приймається як культурно санкціоновані способи розповіді про себе та про інших, про певні етапи свого життя. Суть роботи психотерапевта виявляється в діалозі з клієнтом, спільній інтерпретації, у вибудовуванні для нього нового тексту — з виправленням, якщо не всіх, то багатьох «викривлень» тексту, заповненням «пропусків», проясненням «буйків затопленого смислу» [11, 486].

«Викривлення» тексту, як правило, не усвідомлюється суб'єктом, тому завдання психотерапевта — відновлення порушених зв'язків, відновлення первинного тексту або допомога людині у створенні нової «історії», нового тексту, який би особистість змогла прийняти як свій. Важливо «дати тексту автора, тобто допомогти клієнту взяти на себе відповідальність за особистий текст-історію, відчуття себе автором не тільки власної «історії», але й свого життя» [11, 486]. Адже, як зауважував С. Д. Максименко: «Людина в якості суб'єкту дискурсивної практики виступає в ньому не як статично дане буття, а як суб'єкт акта самоствердження, самотворення самого себе...» [5, 150].

У нарративній психології також використовують контент-аналітичний метод. Контент-аналіз у загальних рисах визначається як процес об'єктивного та систематичного дослідження соціальної реальності, в ході якого на основі виявленого зовнішнього контексту дослідник робить висновки про невиявлений зміст. Невияв-

лений контекст включає в себе комунікатора, реципієнта та ситуацію взаємодії в цілому, і тому, щоб зробити висновок про цей контекст, досліднику необхідно виходити із якої-небудь моделі комунікації. Відомі дві конкуруючі моделі, одна із яких запропонована Ч. Осгудом (1959) — так звана репрезентаційна модель, а друга — інструментальна, яку запропонував Маль. Між моделями існують протиріччя мультидисциплінарного характеру та проявляються на різних теоретичних рівнях. Наприклад, в галузі психолінгвістики репрезентаційна модель висуває ідею про те, що існує зв'язок між внутрішніми установками особистості та певними елементами її висловлювання, інакше кажучи, передбачають існування чітких паралелей між емоційними станами та лексичними одиницями. Це означає, що установки та внутрішні стани комунікатора легко і надійно можна вивести із явного змісту. Інструментальна модель комунікації підкреслює поліфункціональну природу висловлювань і, зокрема, їх прагматичний аспект, стверджуючи, що цей аспект неможливо вивести безпосередньо із явного змісту тексту.

До числа контент-аналітичних методів відноситься метод Центральної Конфліктної Темі Відношень (CCRT), базою даних для якого служать наративи (розповіді, історії) про взаємодії (головним чином, з батьками та іншими значими фігурами, включаючи психотерапевта), які люди спонтанно розповідають в ході психотерапевтичного сеансу. Спеціально вивчений експерт читає транскрипт (повний протокол) сеансу та локалізує в ньому так звані епізоди взаємодії, потім інший експерт читає тільки ці епізоди та ідентифікує в них три компоненти — Бажання, Реакції Об'єкта та Реакції Суб'єкта. Епізоди, які стосуються психотерапевта, можуть виступати як: а) розповідь пацієнта про минулу взаємодію, б) розігрування взаємодії тут-і-тепер. Важливо підкреслити, що «розігрування» кваліфікується як Епізоди Взаємодії, в яких «пацієнт ініціює епізод, задаючи терапевту провокаційне запитання, на яке той відповідає нетерапевтично» [3, 178]. Ці типи Епізодів Взаємодії з психотерапевтом враховуються на наступному етапі аналізу матеріалу — при пошуках тематичних послідовностей усіх трьох компонентів. Переглядання всіх епізодів дозволяє знайти найбільш адекватний рівень узагальнення отриманих одиничних категорій. Потім підраховується частота зустрічаємості трьох компонентів та складається центральний патерн взаємовідносин пацієнта із найбільш типовими для нього темами — Бажання, Реакція Об'єкта, Реакція Суб'єкта. Таким чином, метод CCRT являє собою процес узагальнення явного змісту на деякому оптимальному рівні абстрагування, тобто метод надає спеціалісту можливість працювати з виявленими аспектами досвіду особистості, з урахуванням життєвих тем, що її хвилюють.

Методи наративної терапії пов'язані з переказом та переживанням історій пацієнтом, головне, з можливістю надавати людині альтернативні варіанти «проблемної» життєвої події. І залежно від того, «як люди все більше і більше звільнюють своє минуле від впливу проблемно-домінуючих історій, вони отримують можливість передбачати, чекати та планувати менш проблемне майбутнє» [10, 136].

При порівняльному аналізі ми дійшли такого висновку: по-перше, психосемантичний підхід дозволяє досліджувати, яким чином особистість категоризує свій досвід, а наративний вивчає способи організації досвіду, власне, його зміст з розкриттям ставлення суб'єкту до емоційно-приємних та проблемних життєвих подій. По-друге, психосемантичний підхід майже обмежує особистість певними темами, задає спосіб мислення про себе, оточуючих людей та навколишню реальність, а наративний підхід виступає більш екологічним, бо дозволяє вивчати особистість в її звичному буденному існуванні, зокрема, виявляти та «вирівнювати» проблемні моменти її особистого досвіду. По-третє, психосемантичний та наративний підходи можуть використовуватись дослідником як взаємодоповнюючі, тому що спрямовані різними способами на вивчення особистості та її досвіду.

Література

1. *Белянин В. П.* Введение в психолінгвістику. — М.: ЧеРо, 1999. — 128 с.
2. *Дружинин В. Н.* Экспериментальная психология. — СПб: Питер, 2000. — 320 с.
3. *Калмыкова Е. С., Мергентайлер Э.* Нарратив в психотерапии: Рассказы пациентов о личной истории // Психологический журнал. — 1998. — № 5. — С. 97—103.
4. *Коул М., Скрибнер С.* Культура и мышление. — М.: Прогресс, 1977. — 264 с.
5. *Максименко С. Д.* Генетическая психология. — М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 2000. — 320 с.
6. *Нарративная психология* — доклад Н. В. Чепелевой, 2001.
7. *Петренко В. Ф., Мастеров Б. М.* К проблеме понимания речевого высказывания // Самосознание, речь и мышление. — Алма-Ата: КПИ, 1981. — Вып. № XI. — С. 68—85.
8. *Петренко В. Ф.* Основы психосемантики: Учеб. пособие. — Смоленск: СГУ, 1997. — 400 с.
9. *Франсела Ф., Баннистер Д.* Новый метод исследования личности: Руководство по репертуарным личностным методикам: Пер. с англ. / Ред. Ю. М. Забродина. — М.: Прогресс, 1987. — С. 236.
10. *Фридман Д., Комбс Дж.* Конструирование иных реальностей. — М., 2001.
11. *Чепелева Н. В.* Нарратив как средство интерпретации личного опыта // Психология на перетині тисячоліть: Зб. наук. пр. — К.: ДОК-К, 1998. — Т. III. — С. 484—491.

О. М. НАЗАРУК,
аспірантка Інституту психології
ім. Г. С. Костюка АПН України.